

49. vuosikerta
Kasvatusopillisen aikakauskirjan 155. vuosikerta
Kasvatus ja koulun 104. vuosikerta

2/2018

Kasvatus

Pääkirjoitus

Janne Varjo 107 Murtumia peruskoulun hyvällä kehällä

Artikkeleita

Kristiina Hannukainen 110 "Kun kaikki on epävarmaa, niin silloin me ollaan kaikkein kuuliaisimpia"
– Tutkijakoulutus tietokapitalistisessa hallinnassa

Päivi Pihlaja & Anu Warinowski 122 Yksivuotiaiden lasten päivähoito:
äitien toiveita ja valintoja

Aini Pehkonen, Riitta-Liisa Kinni & Marja-Leena Hyvärinen 137 Oppimisen tulkintakehykset
simulaatio-opetuksessa

Miina Orell & Päivi Pihlaja 149 Kodin ja koulun yhteistyö normitettuna

Kolumni

Auli Toom & Kirsi Pyhältö 162 Nuoret tutkijat kasvatustieteen kentillä

Puheenvuoroja

Terhi Ojala & Anne Vierelä 164 Miten turvata jokaisen oppilaan oikeus saada opetusta?

Hannu Heikkinen & Tuukka Tomperi 167 Mitä pitäisi ajatella (suomen) kielestä (kasvatus)tieteessä?

Kirjoittajakutsu teemanumeroon 5/2019

176

English Summaries

177

Kirjoittajat

179

Kasvatustieteen päivien 2018 ilmoitus

180

Murtumia peruskoulun hyvällä kehällä

Laajalti jaetun käsityksen mukaisesti suomalainen peruskoulu on tasa-arvoisen ja laadukkaan koulutuksen menestystarina. Peruskoulu on perustettu mahdollisuuksien tasa-arvolle: ajatukselle, jonka mukaan jokaisella nuorella on sukupuoleen, yhteiskuntaluokkaan ja asuinpaikkaan katsomatta mahdollisuus oppia sekä menestyä. Tämän lähtökohdan ohjaamana peruskoulu on muotoutunut riittävän laadukkaaksi, muodoltaan universaaliksi, valikoimattomaksi ja verovaroin kustannetuksi yhtenäiskoulujärjestelmäksi.

Peruskoulu mahdollistui osana toisen maailmansodan jälkeistä pohjoismaisen hyvinvointivaltion rakentamisprojektia oman aikakautensa yhteiskunnallisten reunaehtojen vaikutuksessa. Yhteiskunnan muutoksista huolimatta yli 50 vuotta sitten universalistiselle peruskoululle annetut tavoitteet ovat säilyttäneet merkityksensä. Esimerkiksi kaikkien poliittisten puolueiden ohjelmat nojaavat edelleen vahvasti koulutuksellisen tasa-arvon retoriikkaan – olkoonkin, että koulutuksellisen tasa-arvon käsitteen sisällöstä ja siihen liitetystä merkityksistä voidaan keskustella. Tutkimusten mukaan peruskoulun kannatuspohja on huomattavan laaja. Erilaiset asennemittaukset osoittavat, että vanhemmat ovat perinteisesti olleet tyytyväisiä peruskoulun ominaispiirteisiin ja vastustaneet oppivelvollisuusikäisten oppilaiden kykyjenmukaista jaottelua sekä koulukohtaisten oppimistulosten julkisuutta. Lisäksi valtaosa vanhemmista on huolissaan koulujen välisen kilpailun negatiivisiksi arvioituista seurauksista.

Millä peruskoulun vahvaa kannatusta voidaan selittää? Voidaan ajatella, että universalistisen peruskoulujärjestelmän kaltaiset julkiset hyvinvointipalvelut lisäävät yhdenvertaisuutta ja luovat yksilöille mahdollisuuksia toteuttaa itseään. Kun resurssit ja mahdollisuudet ovat jakautuneet suhteellisen tasaisesti yhteiskunnassa, kansalaiset kokevat yhteenkuuluvuutta ja sitoutuvat yhteisiin normeihin. Seurauksena syntyy yleistynyttä luottamusta, joka puolestaan lisää sosiaalista pääomaa.

On esitetty, että universalistista peruskoulujärjestelmää tukevat koulutuspoliittiset toimenpiteet vaikuttavat itseään vahvistavasti, kehämäisesti. Peruskoululla on ollut tässä kehityskulussa eräänlainen kaksoissidos: oppivelvollisuuskouluna se on osallistanut ikäluokan toisensa perään saman universaalien palvelujärjestelmän pariin, yleisen koulutustason nostajana se on puolestaan edistänyt suoraan ihmisten välistä luottamusta.

Sosiaalipolitiikan kontekstista lainatun *hyvän kehän* logiikan mukaisesti peruskoulun vaatimia resursseja on ollut helppo perustella sen tuottamalla tuloksilla. Vuoden 2000 PISA-tutkimus nosti suomalaisen peruskoulun kansainväliseen valokeilaan ainoana OECD-maiden koulutusjärjestelmänä, jonka oppilaat onnistuivat päihittämään aasialaiset kumppaninsa lukemisessa, matematiikassa ja luonnontieteissä. Tosin on muistettava, että esimerkiksi kansainvälisissä koululaisten lukutaitovertailuissa suomalaiset ovat menestyneet mainiosti jo 1980-luvulla.

Hyvistä aikomuksista ja jaetusta tahtotilasta huolimatta en ole viime aikoina voinut olla kiinnostamatta huomiota lukuisiin uutisiin, jotka ovat pakottaneet minut pohtimaan peruskoulun tulevaisuutta sekä hyvän kehän jatkuvuutta. Koululaisten oppimistulokset ovat yleisesti laskussa, ja erityisesti heikosti menestyvien oppilaiden määrä on voimakkaassa kasvussa. Osaamistason alenemisesta on useita havaintoja sekä kansallisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa. Sukupuolten väliset oppimiserot ovat OECD-maiden suurimmat: joka kahdeksas poika ei osaa lukea tyydyttävästi peruskoulun jälkeen. Oppimistulosten ja yhteiskuntaluokan välinen suhde on tiivistynyt: PISA-tutkimusten mukaan perheen sosioekonomisen aseman vaikutus oppilaiden osaamiseen oli vuonna 2015 vähintään OECD:n keskitasoa, kun vuonna 2009 se oli ollut yksi vertailumaiden pienimpiä. Maahanmuuttajataustaiset nuoret menestyvät suomalaistaustaisia nuoria selvästi heikommin koulussa. Maahanmuuttajataustaisten ja muiden oppilaiden välinen ero on suurempi kuin muissa Pohjoismaissa; se vastaa noin kahden kouluvuoden edistymistä.

On kuitenkin muistettava, että on yksinkertaistavaa arvioida peruskoulua pelkästään sen tuottamien oppimistulosten perusteella. Peruskoulu on tärkeä yhteiskunnallinen instituutio, joka myös sosiaalistaa uusia sukupolvia yhteiskunnan rakenteisiin sekä valikoi nuoria erilaisille koulutus- ja työurille. Laajemmasta näkökulmasta tarkasteltuna myös esimerkiksi kouluviihtyvyyttä kuvaavat tutkimustulokset ovat keskeisiä peruskoulun tilaa kuvaavia indikaattoreita. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kouluterveyskyselyn mukaan esimerkiksi kiusaamista, syrjintää, väkivaltaa ja seksuaalista häirintää esiintyy aivan liian paljon kouluissa ja oppilaitoksissa. Huolestuttavaa myös on, että peruskoulun 8. ja 9. luokan tytöistä 35 prosenttia ja pojista yli 40 prosenttia ilmoittaa, ettei pidä koulunkäynnistä.

Oppivelvollisuuskoulutuksen järjestämiseen on alusta saakka kytkeytynyt vahva aluepoliittinen ulottuvuus. Jo kansakoulujärjestelmää perustettaessa 1860-luvulla keskeisenä päämääränä oli laajojen maaseutualueiden väestön sivistystarpeen tyydyttäminen. 150 vuotta myöhemmin Suomen kouluverkko harvenee kovaa vauhtia: 1990-luvun lamavuosista lähtien on lakkautettu keskimäärin noin 80 peruskoulua vuodessa. Lakkautukset ovat kohdistuneet eniten maaseudun pienkouluihin. Kokonaisuudessaan 1990-luvun alusta lähtien noin 1 500 pientä, alle 50 oppilaan koulua on laittanut ovensa kiinni pysyvästi. Tämän seurauksena Suomi on väijäämättömästi polarisoitunut perusopetuksen saavutettavuuden perusteella.

On kiistämätöntä, että viime vuosikymmenten aikana harjoitettu koulutuspolitiikka ja toimeenpannut reformit eivät ole vahvistaneet peruskoulun hyvää kehää, päinvastoin. Jo 1990-luvulta lähtien tutkijat ovat havainneet merkkejä siitä, että peruskoulujärjestelmä on alkanut eriytyä sisäisesti ja muuttua valikoivammaksi sekä yksilöllistyneemmäksi. On syntynyt mekanismeja, jotka ruokkivat monimuotoista, esimerkiksi sukupuoleen, yhteiskuntaluokkaan, alueellisuuteen ja vähemmistöasemaan kytkeytyvää eriytymistä universalistisen peruskoulun sisälle.

Erilaistumisen kielteiset eriyttävät seuraukset haastavat arvioimaan toteutetun koulutuspolitiikan oikeutusta, sillä toimintapolitiikan ja universalistisen peruskoulun kannatuksen välillä on ilmeinen ristiriita. Huomionarvoista on, että 1990-luvulta alkaneet koulutuspolitiikan muutokset on toimeenpantu pitkälti ilman laajamittaista poliittista keskustelua. Peruskoulun – ja laajemmin koko hyvinvointivaltion – muutoksen luonnetta voidaankin kuvata vähittäiseksi, hiipiväksi ja kumuloituvaksi. Tapahtumasarja on ollut hidas, ja poliitikot ovat vältelleet suoria irtiottoja vanhoista hyvinvointivaltiollisista instituutioista. Ominaista onkin ollut jonkinlainen vaihtoehdoton ajautuminen: muutoksia on perusteltu tyypillisesti välttämättömyyden pakolla.

Jotain näyttää kuitenkin muuttuneen viimeisten kolmen vuoden aikana: olen kiinnostuneena seurannut viimeaikaista koulutuspoliittista keskustelua, jossa oppositiopuolueet ovat toistuvasti nostaneet esille koulutusta koskevia teemoja eduskunnan istuntosalissa. Pääministeri Juha Sipilän (kesk.) hallituksen helmikuun lopulla vastaanottamassa jo neljännessä koulutusta

koskevassa välirikymyksessä vaadittiin koulutukseen tehtyjen leikkauksien perumista sekä yhdenvertaisten opiskelumahdollisuuksien takaamista. Oppositio puolueiden yhteisesti jättämän välirikymyksen teemana oli koulutuksen tasa-arvokehityksen kääntyminen väärään suuntaan. Allekirjoittajien mukaan lisääntynyt epätasa-arvo on todennettavissa muun muassa sukupuolten välisten oppimiserojen kasvuna sekä alueellisena koulutuksen eriarvoistumisena.

Mitä tästä kaikesta pitäisi ajatella edellä hahmottelemani peruskoulun hyvän kehän – sekä siihen ilmenneiden murtumien – valossa? Onko ylipäättään edes kyse vain yksittäisistä murtumista? On muistettava, että teoria hyvästä kehästä on aikoinaan lähtenyt liikkeelle huonosta kehästä. Käsitellessään 1950-luvulla kehitysmaiden köyhyysongelmia ruotsalainen taloustieteilijä Gunnar Myrdal esitti hypoteesin kausaalisesta, kumuloituvasta kehävaikutuksesta. Hänen lähtökohtanaan oli tuolloin jo tunnettu *huonon kehän* ilmiö, jonka mukaisesti esimerkiksi köyhyys aiheuttaa sairastavuutta, joka puolestaan johtaa edelleen köyhtymiseen. Myrdal osoitti, että kausaalisuus voi toimia myös toiseen suuntaan: hyvä voi tuottaa vielä parempaa.

Huonon kehän dynamiikkaa koulutuksen kontekstissa voi havainnollistaa vaikkapa seuraavan esimerkin avulla: Suurimpien kaupunkien koulumarkkinoilla vanhempien mielikuviissa torjutuiksi tulevat koulut ovat vaarassa joutua huonoon kehään, jossa hyvin menestyvät oppilaat valikoituvat vetovoimaisimpiin kouluihin ja torjuttuihin kouluihin jää yhä heikommin koulussa menestyviä oppilaita. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla on joukko poikkeuksellisen heikosti tai hyvin menestyviä kouluja, joiden väliset erot kasvavat tutkimusten mukaan entisestään kouluvaihtojen seurauksena. Samanaikaisesti asuinalueiden eriytyminen kiihdyttää koulujen välisiä eroja; tämä puolestaan vaikuttaa heikentävästi koulujen toimintaedellytyksiin.

Mikä neuvoksi? Olemmeko todistamassa vain väliaikaisia, suhteellisen harmittomia ja orastavan taloudellisen noususuhdanteen myötä korjattavissa olevia murtumia peruskoulun hyvällä kehällä? Vai onko niin, että hyvä kehä on väijäämättä kääntynyt huonoksi? Seurauksena olemme ajautumassa – kenenkään sitä varsinaisesti haluamatta – kohti yhteiskuntaa, jossa yhteiskuntaluokka, sukupuoli, asuinpaikka sekä etninen tausta määrittävät aikaisempaa enemmän yksilöiden koulutuspolkuja, ja erityisesti vähäinen koulutus periytyy. Tällaisessa yhteiskunnassa räätälin lapsesta ei tulekaan enää lääkäriä tai tutkijaa yhtä todennäköisesti kuin ennen, kuten todettiin eräässä helmikuun välirikymyskeskustelun puheenvuorossa.

Poliittisen retoriikan lisäksi kaipaamme tutkimustietoa ja uusia, rohkeita avauksia peruskoulun – ja laajemmin koko koulutusjärjestelmän – tilasta ja tulevaisuuden vaihtoehtoista. Kasvatus tarjoaa foorumin tälle keskustelulle, olkaa hyvät.

Janne Varjo